

Byen og norsk kultur

Av Erling Berge

Byen har ein tvetydig status i norsk kultur. Den er på eina sida sete for makt og åndsliv. På andre sida er den sete for synd og forfall. Ikkje minst har den fra svartedauden til EEC-striden vore infallspor for alle slags framande makter. Sjølv om byen sin plass i norsk kultur er like gammal som samfunnet, er det ikkje nokon udiskutabel heldersplass.

For store deler av befolkninga var byen — og for ein del er den kanskje enno — senteret for makt og synd. Ei makt som både kunne og ville gjere sitt beste for å utbytte folk anten det no kunne skje ved skattlegging, pengeutlån eller urimelege handelsvilkår. Og der makta finst, vil synda finnast. Dels finst den i form av dei korrupte personane som blir dregne mot makt anten som makthavarar eller som svindlarar og snyltarar. Dels «viser» synda seg gjennom den sjukdom og naud som det har vore flust med i byar til alle tider. Teorien om at sjukdom og naud skuldast den einiskildes syndefulle liv, er både gammal og selgiva. Makta og synda

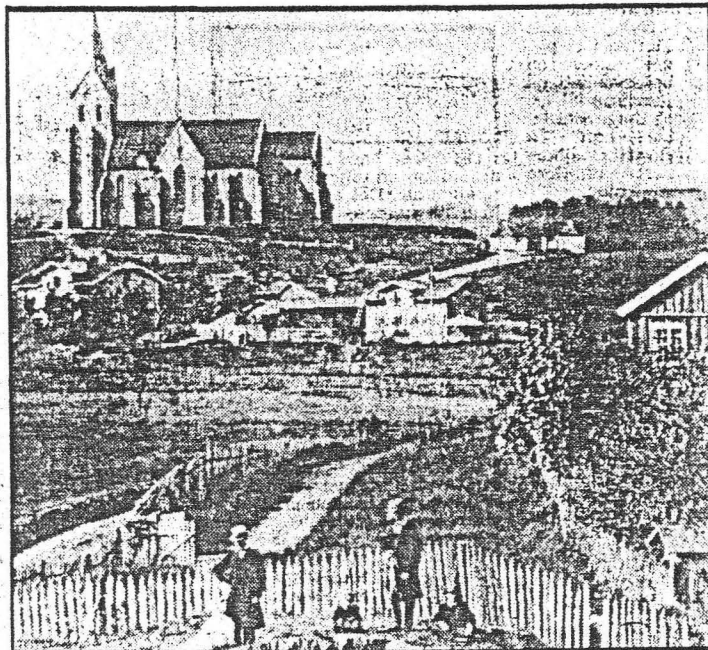
Norske bygders kulturelle hegemoni

var nok del si-dene ved byen som var lettest synlege for folk utanom byane. Dermed kom det også til å forme oppfatningane dei-ra av kva byen «er». Den var framand og færlig. Rimelegvis var byfolks oppleving av byen annerleis. For meg ser det likevel ut som at det var dei haldningane og prioriteringane som voks fram av bygdekulturs opplevingar av skillnaden mellom by og bygd som fekk dominere ettertida. Korleis kunne det gå til?

Ein sentral dimensjon i norsk politikk har vore kampen mellom sentrum og periferi. Men dette har ikkje berre vore ein kamp om politisk og økonomisk makt. Det har i minst like stor grad vore ein kamp om kulturell hegemoni — om den nasjonale sjølvforståinga. Byane har alltid hatt den økonomiske makta, og normalt vil ein da i eit borgarleg kapitalistisk samfunn vente at også den kulturelle og politiske makta er å finne i byane. Slik har det ikkje vore her i landet på lenge. Litt av forklaringa ligg nok i historiske særdrag. I ein lang bolk av historia vår — i Hansatida og under Danskeveldet — hadde dei norske byane lite å seie i kraft av å vere NORSKE byar. Dei var infallspor for framande makter, og det var utlendingar som sat med den politiske og kulturelle makta. Både den relativt vesle befolkninga som budde i by og opplevingane av byen og bykulturen som norsk, gjorde at bygdekulturen, når påverknaden utanfrå endra karakter, kunne stå fram som både sterkere enn ein ellers kunne vente og meir norsk enn bykulturen. I nasjonalstatens framvekst vart det bygdekulturen som fekk legge premissane for den nasjonale sjølvforståinga.

Med parlamentarisme og allmenn røysterett fekk bygdene også politisk makt. Det styrkte sjølvstgitt det kulturelle hegemoniet, og med politisk makt kunne ein temje den økonomiske makta i byane. Ubalansen i varebyttet mellom by og land kunne kompensast og motverka. Dei siste hundre åra har gitt Bygde-Norge ein stort sett ubrotten vekst i velstand. Likevel har ikkje utviklinga vore tilfredsstillende for Bygde-Norge.

Det paradoksale i situasjonen er at i takt med utbygginga av bygdene byrja folk å flytte til byen. Bølgje etter bølge av bygdeungdom har vorte kjøpt opp av den økonomiske makta i byane trass i alle freistnader

Norske byar har utvikla seg etter bygdas verdiar og bygdas syn på eigedomsrett. Bildet viser området ved Ullevål i Oslo i slutten av 1800-talet.

■ ■ Norsk byutvikling er styrt av ein borgarleggjort bygdekultur som særleg viser seg i synet på eigedomsrett og råderett. Det har gjort det uråd å få til endringar som byane er avhengige av dersom dei ikkje skal kjøvast. Erling Berge, som er sosiolog og forskar ved Norges landbruks-høgskole, ser tegn til endring dersom høgrebølga er i ferd med å ebbast ut.

på å legge politiske fartsdumpar i reiseruta. Byane har etter kvart skaffa seg eit fleirtal av folket og er for så vidt i stand til å erobra attende den politiske makta. Men den kulturelle makta har dei enno ikkje. Kultur skifter ein ikkje like lett som bustad.

Med den massive flyttinga til byen var det ikkje bykulturen som fekk eit flertal av folket bak seg. Det var bygdekulturen som flytte til byen. Og etter kvart vart det bygdekulturen som sette spor etter seg i byen, ikkje byen som igjen kunne forme det norske samfunnet. Ein grunn til at dette kunne skje lett og umerkande var at sentrale verdipremissar i bygdekulturen passa som hand i hanske viktige sider av det vi ofte kallar den borgarlege kulturen. I internasjonalt perspektiv er det kanskje rettare å sjå den borgarlege kulturen som byvarianten av det rurale aristokratets kultur enn som ein kultur utvikla og tilpassa livet i eit bysamfunn. Tydelegast ser vi kanskje dette i industrikapitalismens utgåve av eigedomsretten: eigarens uinnskrenka råderett over eigedom sin. Når

Bygdens verdiar flytta til byen

industritomta var betalt og skjøtet tinglyst, kunne industrientreprenøren gjere nett som han ville. Urein luft og ureint vatn, støy og helsefærlige maskinar — så lenge forretningsmessige kontrakter vart haldne, kunne ingen seie noko om kva som skjedde i fabrikkene. Men i eit tettbygd strøk vil ikkje ei slik haldning til arealbruk kunne fungere i særleg lang tid.

Generelt kan ein seie at til tettare folk bur, til større konsekvensar vil dei mange daglegdagse gjeremåla til kvar einiskild ha for naboane. Det vil vere i alles interesse — også kapitaleigarane — å kunne kontrollere kva naboen foretar seg på sitt areal. Dette vil etter kvart gå opp for bybuarane — også dei mektige og velstående. I sitt vesen krev byen ei anna haldning til arealbruk og fellesløyvingar enn dei både tradisjonelle borgarleg kultur og tradisjonelle bygdekulturar har i seg.

Bygdesamfunnets verdipremissar i eigarens uinnskrenka råderett over

eigedom sin, gav nok stor profit til entreprenøren og dårlege levekår for arbeidarane. Men problema som voks fram fekk også konsekvensar for mektigare grupper enn arbeidarane. Krav om brannsikring og reingjøring voks fram og vart nedfelt i bygningslover. Noka enkel løysing på dei problema som voks fram, fannst det likevel ikkje. I dag kan ein seie at bygningslover har vorte utvikla så den i prinsippet vil kunne løyse mange av dei viktigaste problema. Men ein del av problema som dukkar opp, krev ein mykje sterkare offentlig kontroll med arealbruken enn det er moeleg å få til med den status eigedomsretten har i dag. Utan kulturelle endringar i form av endringar i synet på kva grunneigaren har rett til, synest det vanskeleg å finne politisk grunnlag for dei nødvendige inngrepa i arealbruken sjølv om lovgrunnlaget formelt finst.

Problema med den uinnskrenka råderetten

Vi lever i dag midt i dei problema som har fått avleire seg i byane gjennom den borgarleggjorte bygdekulturen si styring av byutviklinga. Problema toppar seg i Oslo i trafikkavviklinga, men har avleggarar i andre byar rundt i landet og røtter både i boligpolitikk (streng funksjonsseparasjon gir sovebyar, ikkje byar), skolepolitikk (tidspunkt for skolestart og tidsrom elevane er på skolen) og næringslivspolitik (kjønnsdiskriminering).

Både forklaringa på at problema får vekse seg store og nødvendige endringar for å finne løysinga på dei, finn vi i kulturen. Og kulturen vår endrar seg. I løpet av dei siste 20 år har mange utviklingslinjer vorte brotne. No i åttitåra aner vi kanskje konturen av nye trender til dømes i synet på kva plass byen har i det norske samfunnet. Høgrebølga, som kanskje kan kallast den borgarleggjorte bygdekulturen sin «endeleg» siger, er i ferd med å miste krafta. Mange synest sjå distriktsproblema som prov på at høgrebølga har mislukkast og ventar at motangrepet snart komme derifrå. Eg trur dei tar feil. Det er i byane høgrebølga verkeleg har mislukkast, og det er her den vil tape.